

TÜRK YURDU

ARALIK 2019 • YIL 108 • SAYI 388 • FİYATI 15 TL

- DOSYA: MİLLÎ MÜCADELE'NİN 100. YILI
- DOSYA: TÜRK DÜNYASININ EDEBÎ BİLGESİ: CENGİZ AYTMATOV
- 1919'DAN 2019'A MÜDAFAA-İ HUKUK 100 YAŞINDA
- SÖYLEŞİ: ANKARA KULÜBÜ DERNEĞİ
GENEL BAŞKANI DR. METİN ÖZASLAN
- TÜRK DÜNYASI EDEBİYATINDAN OKUMALAR - 4
- OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE
İRAK'TA YAYIMLANAN TÜRKÇE DERGİLER - 3

Millî Mücadele ve Ankara

Türk Yurdu okuyucularını saygıyla selamlıyoruz. Bu sayımız, Millî Mücadele ve Ankara ağırlıklı oldu. Atatürk, yüz yıl önce 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya geldi. Bu geliş bir tesadüf sonucu değildir. Atatürk, Millî Mücadele'yi Ankara'dan yönetmeye kararlıydı. Ankaralı onu başına bastı. Konuyla ilgili olarak Şevket Bülent Yahniç'i'nin bir değerlendirme yazısını ve Kadir Çimen dostumuzun Ankara Kulübü Derneği Genel Başkanı Dr. Metin Özasan ile söyleşisini fotoğraflarla zenginleştirilmiş olarak okuyabilirsiniz. Bu sayımızda, başlamasının yüzüncü yılı dolayısıyla Millî Mücadele konulu bir dosya hazırladık. Dosyanın sorumluluğunu üstlenen Doç. Dr. Nasrullah Uzman Hoca'mıza teşekkür ederiz.

Birkaç sayıdan beri Dosya ile yayımlanmaya devam ediyoruz. Kasım sayısında Cengiz Dağcı Dosyası vardı. Bu sayımızda ise Türk Edebiyatının bir başka Cengiz'i, Cengiz Aytmatov'u dosya hâlinde ele aldık. İki dosyayı da Dr. Mustafa Çetin arkadaşımız hazırladı.

Her sayımızda olduğu gibi Aralık sayısında da Genel Başkan Prof. Dr. Mehmet Öz ve Şeref Başkanı Nuri Gürgür, son günlerde Türkiye'yi içerde ve dışarıda ilgilendiren konularla ilgili değerlendirmeler yaptılar.

Türkiye, nerede bir Türk varsa onun sorumluluğunu taşır; derdiyle dertlenir ve bunların çözüm yollarını arar. Türk Ocakları da 1912'den beri aynı sorumluluk duygusu, düşüncesi ve bilinciyle hareket etmenin sonucu olarak 14 Kasım 2019'da bir basın toplantısı düzenledi ve Çin'in Doğu Türkistan'daki Uygur Türklerine uyguladığı insanlık dışı muamele ve soykırımı protesto etti; bir kez daha konuyla ilgili herkesi bilgilendirip görev, yetki ve sorumluluklarının gereğini yerine getirmeye çağırdı. Genel Başkan Prof. Dr. Mehmet Öz'ün metni okuması ve bilgilendirmesinden sonra, Doğu Türkistanlı olup Türkiye'de çalışan bilim adamı Prof. Dr. Abdürreşit Celil Karluk Doğu Türkistan'daki zulmü somut delillerle anlattı ve yıllardır ailesinden haber alamadığını söyledi. Basın Toplantısı'nın metnini bu sayımızda okuyabilirsiniz. Önümüzdeki sayımızda, konuyla ilgili yazıları bulabilirsiniz.

Önümüzdeki sayılarda buluşmak üzere...

Dr. İbrahim ATABEY

Türk Ocakları Genel Merkezi Aylık Yayın Organıdır.
Türk Ocakları Basın, Yayın ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi
Yerel Süreli Yayın - Basıldığı Tarih: 20.12.2019 - ISSN 1300-2333
7.Devre - Cilt 39 (71) - Sayı:388 (749) - 108.Yıl

KURUCUSU
Yusuf AKÇURA

SAHİBİ
Prof. Dr. Mehmet ÖZ

GENEL YAYIN MÜDÜR
Dr. İbrahim ATABEY

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Prof. Dr. İhsan KALENDEROĞLU

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Fatma AÇIK, Fatih AKMAN, Prof. Dr. Erdal AKSOY, Prof. Dr. Bahri ATA,
Prof. Dr. Levent BAYRAKTAR, Prof. Dr. Ali BİRİNCİ, Mahmut ÇETİN, Prof. Dr. Turhan ÇETİN,
Dr. Erkan KARAGÖZ, Prof. Dr. Nakış KARAMAÇARLI, Prof. Dr. Yunus KOÇ,
Prof. Dr. İbrahim MARAŞ, Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN, Ömer ÖZCAN, Prof. Dr. Serdar SAĞLAM,
Adnan ŞENEL, Prof. Dr. Hasan YAYLI, Doç. Dr. Seyfi YILDIRIM

Galip ERDEM Yücel HACALOĞLU Necmeddin SEFERCİOĞLU

TÜRK YURDU HAKEMLİ DERGİDİR

TÜRK OCAKLARI GENEL MERKEZ YÖNETİM KURULU

Genel Başkan: Prof. Dr. Mehmet ÖZ, Genel Başkan Yardımcısı: Prof. Dr. Ayşe Filiz YAVUZ,
Genel Başkan Yardımcısı: Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ, Genel Sekreter: Prof. Dr. Emrah ŞENEL,
Genel Muhasip: İrfan KAYA, Genel Sekreter Yardımcısı: Doç. Dr. Bülent AKSOY,
Genel Sekreter Yardımcısı: Dr. Esabil EKER, Üye: Mustafa Asım MUTLU
Üye: Dr. İbrahim ATABEY, Üye: Aziz Kâmil YILMAZ, Üye: Prof. Dr. İhsan KALENDEROĞLU,

DENETLEME KURULU

Başkan: Av. Leyla SARISOY, Üye: Dr. Hakan TERZİ, Üye: Mehmet GÜLSÜN

www.turkyurdu.com.tr

turkyurdu@turkyurdu.com.tr

0 (312) 229 69 74

[Turkyurdu](https://www.facebook.com/turkyurdu)

[Turkyurdu](https://www.twitter.com/turkyurdu)

[turkyurdu](https://www.youtube.com/turkyurdu)

Abonelik

www.turkyurdu.com.tr İnternet sitesinden kredi kartına 12 taksit seçeneğiyle, EFT/Havale yolu ile **Türk Ocakları Basın, Yayın ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi** adına Ziraat Bankası Necatibey Şubesi **TR15 0001 0007 9506 5654 6350 01** numaralı IBAN'a, **257311** numaralı Posta Çeki hesabına ödeme yaparak abone olabilirsiniz.

12 Aylık Türk Yurdu Aboneliği	165,00 TL
6 Aylık Türk Yurdu Aboneliği	90,00 TL
12 Aylık E-Dergi Aboneliği	60,00 TL
12 Aylık Kurum Aboneliği	280,00 TL
12 Aylık Yurt dışı Abonelik	100,00 Dolar

ADRES: Türk Ocağı Caddesi, Prof. Dr. Osman Turan Sokağı, No: 1 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 229 69 74

Baskı: Korza Yayıncılık Basım San. ve Tic. A.Ş.
www.korzabasim.com.tr • 0312342 22 08

3	GENEL BAŞKANDAN / Mehmet ÖZ Suriyeli Sığınmacılar Meselesi: Nasıl Bakmalı?	56	DOSYA / Cemile KINACI Türk Dünyası Edebiyatından Okumalar - 4
5	AYIN YORUMU / Nuri GÜRGÜR Görüşmeler de Sorunlar da Devam Ediyor	60	DOSYA / Mustafa ÇETİN Türk Dünyasının Edebî Bilgesi: Cengiz Aytmatov
9	DÜŞÜNCELER / Milay KÖKTÜRK Homo Digitalicus'un Değer ve İnanç Dünyası	62	DOSYA / Selçuk KIRLI Bir Diplomat Olarak Cengiz Aytmatov
13	DÜŞÜNCELER / Mevlüt UYANIK Aliya İzetbegoviç'in İslami Rönesans, Din İstismarı ve Türkiye Tasavvuru -İslâm Deklarasyonu Adlı Eseri Eleştirel Okuma-	66	DOSYA / Ş. Adnan ŞENEL Aytmatov'dan Miras Kalan Zor Soru: Cemile mi, Asya mı?
21	DÜŞÜNCELER / Şevket Bülent YAHNİCİ 1919'dan 2019'a Müdafaa-i Hukuk 100 Yaşında	69	DOSYA / Bayram GÜNEŞ Cengiz Aytmatov: Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek
24	SÖYLEŞİ / Kadir ÇİMEN "Ankara Kulübü Derneği" Genel Başkanı Dr. Metin Özaslan ile Söyleşi	71	Akademik / Dr. Şemsettin KÜZECİ Osmanlı'dan Günümüze Irak'ta Yayımlanan Türkçe Dergiler - 3
32	DOSYA / Doç. Dr. Nasrullah UZMAN Millî Mücadele'nin 100. Yılı	76	Genel Merkez Basın Açıklamaları
33	DOSYA / Mustafa TURAN Osmanlı Devleti'nde Millî Hâkimiyetin Sarsılması ve Millî Mücadele'de Yeniden Tesisi	78	Türk Dünyasından Haberler
40	DOSYA / İsmail ÖZER Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Gönderilişinde Etkili Olan Sebepler Üzerine Bir Mülahaza	80	Türk Ocaklarından Haberler
44	DOSYA / İsmet TÜRKMEN Millî Mücadele Dönemi Tarih Yazımında Manda ve Himaye Meselesi Algısı	82	Şube Haberleri
52	DOSYA / Nazmiye SARALI 19 Mayıs'ın Millî Bayram Olarak Kabulü ve Atatürk Döneminde Yapılan 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Kutlamaları	86	Serdar SAĞLAM Çizgiler
		87	Türk Yurdu Dergisi 2019 Yılı Dizini

MİLLÎ MÜCADELE'NİN YÜZÜNCÜ YILI

MİLLÎ MÜCADELE'NİN 100. YILI

Doç. Dr. Nasrullah UZMAN

Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletlerinin dayattığı Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşma bir barış antlaşması değildi, yalnızca ateşkesi sağlıyordu. İtilaf Devletleri, Mondros'u gerekçe göstererek Anadolu'yu işgale başladı. Ordu terhis edilmiş ve silahlarına el konulmuştu. Osmanlı Devleti ve Türk milleti, Trablusgarp Savaşı (1911-1912), Balkan Savaşları (1912-1923) ve Birinci Dünya Savaşı'nda (1914-1918) alınan mağlubiyetler ve verilen kayıplar sebebiyle bitkin, yorgun ve ümitsizdi. İşgallere karşı koyacak siyasi, idari ve askerî bir irade yoktu. Türk milletinin istiklali ve istikbali tehdit altındaydı. Son derece sıkıntılı günlerdi. İşte böyle bir ortamda Mustafa Kemal Paşa, 9. Ordu Kıtaatı Müfettişi olarak 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı. 19 Mayıs 1919, Türk milletinin makûs talihinin döndüğü gün, Millî Mücadele'nin başlangıcı olarak tarihe geçti. Millî Mücadele'nin 100.

yıldönümünde, aziz milletimizin tüm benliğiyle Millî Mücadele'yi benimsemiş ve o ruhu kaybetmemiş olduğunu görmek hepimiz adına gurur ve mutluluk verici.

Türk Yurdu Dergisi, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919 tarihinin 100. yıldönümü münasebetiyle bu sayısında dosya konusu olarak Millî Mücadele'yi belirledi. Prof. Dr. Mustafa Turan, Doç. Dr. İsmet Türkmen, Dr. Öğr. Üyesi İsmail Özer ve doktora öğrencisi Naziye Saralı Millî Mücadele'nin çeşitli yönlerini ortaya koyan makaleleriyle dosyama katkı verdiler. Kendilerine bu vesileyle bir kez daha teşekkür ederim.

Aziz milletimizin Millî Mücadele ruhunu her daim diri tutması dileğiyle, daha nice 100 yıllara...

OSMANLI DEVLETİ'NDE MİLLÎ HÂKİMİYETİN SARSILMASI VE MİLLÎ MÜCADELE'DE YENİDEN TESİSİ

Mustafa TURAN*

Millî Hâkimiyet Kavramı

Hükmetmek, amirlik, üstünlük gibi anlamlarda kullanılan “hâkimiyet”, emir verme, yasaklama, kural koyma ve buyuran üstün kudreti ifade etmektedir. Bu anlamlardan hareketle kavram olarak hâkimiyet “*bir devletin ülkesi ve ahalisi üzerindeki iktidarı*” demektir. İhtiva ettiği anlamlar itibarıyla hâkimiyetin en önemli vasfı, kendinden daha üstün bir güç tanımamasıdır.

Hâkimiyet kavramı “devletin iç hâkimiyeti” ve “devletin dış hâkimiyeti” olarak değerlendirilmektedir. Hâkimiyet, millî hukukta en üstün kudreti, milletlerarası hukukta ise bağımsız bir gücü ifade eder. Devletin hâkimiyeti, dâhilde üstün gücü ve iktidarı elinde bulundurabilmesi, hariçte bağımsız olması ile mümkündür. Devlet, gerek tebaasıyla gerekse diğer devletlerle ilişkilerinde kendisinden üstün bir güce tabi olamaz. Devletin dış hâkimiyeti bağımsızlık şartına bağlı; iç hâkimiyeti ferdi hak ve hürriyetlerle sınırlıdır. Devletin dâhilde kendi iradesiyle kendisini sınırlayabilmesi mümkün olduğu gibi diğer devletlerle ilişkilerinde de bir sözleşmeye/antlaşmaya rıza göstermesi halinde bir sınırlamaya tabi olması gerekebilir. İktidarın meşruiyet kazanması ise otoriteyi sağlayan yegâne gerekçedir. Devletin uhdesindeki kuvvet (iktidar, otorite, hâkimiyet) hiç kimse tarafından verilmiş değildir. Bu kuvvet esasen devlet kavramının özünde vardır. Hâkimiyet gücünü başka bir otoriteden almaz ve yine başka bir otorite adına gücünü kullanmaz. Eğer gücü başka bir kaynak tarafından kendisine verilmiş ise bu hâkimiyet değil, sadece bir yetki olur.

Devletin üstün gücü olan egemenliğin kaynağı ve sahibi meselesinde farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ortaçağ'da devletin varlığı mutlak krallıkta görüldüğünden devlet erki ile krallık aynı şahsiyette toplanmış, kral kendinden üstün başka hiçbir gücü tanımamış, hâkimiyet kralın tabii bir vasfı olarak görülmüştür. Hâkimiyet, paylaşılabilir hukuki bir kudret olarak krala aittir. Ortaçağ Avrupası'nda mevcut devletlerde kralın otoritesini Tanrı'dan aldığı inancı vardır.

Mutlak iktidarın, gücün hükümdardan millete intikali ile millî hâkimiyet ortaya çıkmaktadır. Millî hâkimiyet, “ferdî iradelere hâkim olan, başkasına devri kabil olmayan, milletin bütün tarihini ve değerlerini tanıyan, üstünde hiçbir kuvvetin olmadığı, ancak millet tarafından kullanılan yüksek iradenin tecellisi” olarak tanımlanmaktadır. Bu itibarla devleti idare edenlerle edilenler arasında, yani millet ile devlet arasında fikirde, inançta, görüşte ve yaşayışta tam bir uzlaşma olması gerekmektedir.

16. yüzyılın sonlarından millî devletin ortaya çıktığı döneme (19. yüzyılın başları) kadar “Hâkimiyet”, içte insanlar üzerinde sınırlanamayan mutlak ve üstün bir iktidar, dışta ise bağımsız bir kudret olarak tanımlanmakta, iktidar sınırsız olarak tek bir yöneticide toplanmaktadır.

Gerek 1789 Fransız İhtilali'ni hazırlayan gerekse ihtilalden sonra hızla yayılan fikirler monarşik devlet yapılarını kökünden sarsmaya ve yeni bir devlet anlayışını kabule zorlamıştır. Zira Fransız İhtilali ile ortaya çıkan ve Hâkimiyetin kaynağını “halka” ve millete” dayandıran görüşler monarkın otoritesinin ve uhdesinde bulundurduğu hâkimiyet erkinin/iradesinin sorgulanmasına yol açmıştır.

Jean Jaques Rousseau'ya göre “hâkimiyet, genel iradenin icrasından başka bir şey değildir ve her vatandaş egemenliğin bir payına sahiptir. Halk egemenliği teorisi olarak da adlandırılan bu görüşe göre egemen güç halktır. Fransız düşünür Montesquieu ise kişilerin hak ve hürriyetlere sahip olabilmelerinin ve devlet içinde bunların teminat altına alınabilmesinin yasama, yürütme ve yargının birbirinden ayrılmasıyla mümkün olabileceğini savunmuştur.

Salt hukuk açısından yapılan hâkimiyet tanımlamalarında birey (bireyin varlığı, gücü, mutluluğu vs.) esas alınarak telaffuz edilen halk egemenliği kavramı doğrudan bir kimliği yansıtmadığından millî egemenlik kavramını da açıklamaktan uzaktır. Halk geçmişine

bakılmaksızın tarihi kimlikten uzak bir kalabalık iken, millet uzunca bir tarihi süreçten sonra kimlik kazanmış manevi ve kültürel şahsiyettir. Halk muayyen bir zaman ve yerde yaşayan insan topluluğu iken millet müşterek bir maziye sahip olan ve bu maziye sahiplenerek gelecekte birlikte yaşama arzusu gösteren insan topluluğudur. Başka bir ifade ile millet, ortak hatıraları olan; elan bir arada yaşamaktan mutlu olan ve gelecekle ilgili ortak tasavvurları bulunan topluluktur. Tabiatıyla millî hâkimiyet kavramında halktan değil bir millettten bahsetmek daha doğru olacaktır. Bu itibarla millî hâkimiyet, millet tarafından devlete verilen iktidardır. İktidarı kullananlar, milletin vermiş olduğu yetki ile millet adına hareket ederler. Kısaca hâkimiyet, bir kişiye, gruba ya da çoğunluğa değil, bütün millete ait iktidardır. Bu itibarla millî hâkimiyet, doğrudan millete, millî kültüre ve millî şüura dayanır.

Avrupa'da yaşanan gelişmeler muvacehesinde hâkimiyetin meşruiyeti ve nasıl bir kaynağa dayandığı/dayanması gerektiği hususunda yeni fikirler ortaya çıkmıştır. Önceleri mutlak ve sınırsız bir gücü ifade eden hâkimiyetin zamanla sosyal (beşeri) bir kaynağa dayandırma temayülü ağır basmıştır. Nihayetinde 1789 Fransız İhtilalinin başlangıcında kabul edilen millî hâkimiyet fikri, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde hâkimiyetin millete ait olduğu ve hiçbir kimse ya da heyetin millettten gelmeyen bir yetkiyi kullanamayacağı şeklinde ifade edilmiştir. Bu gelişmeler Avrupa'da mutlaki yönetimlerin tasfiyesini; halk iradesine, millet iradesine dayanan iktidarların ortaya çıkmasına yol açtığı gibi millet iradesine dayalı bağımsız devlet anlayışı da yenedünya düzeninde devletlerin eşit ege-men varlıklar olarak kabulünü sağlamıştır. Anlaşılacağı üzere hâkimiyet telakkisindeki bu ciddi değişim ve kabuller, millî hâkimiyete bağlı olarak milliyetçilik fikrini devletlerarası politikada merkeze yerleştirmiştir.

Türk devlet geleneğinde hâkimiyetin kaynağı Tanrıya dayanmakta olup Tanrı tarafından verilen "Kut" sayesinde bey, han, hakan, kağan, hükümdar, hanedan ve millet hâkimiyeti birlikte deruhte etmektedir. Türk hükümdarına idare etme hakkı Tanrı tarafından bir ilâhi lütuf olarak verilmiştir. Hükümdarın unvanı "Tengri Kut" (Hakan, Kağan, Tan-hu, Han) idi. Tengri Kut bütün devletin en yüksek amiri olup herkes ona itaat etmekle mükellefi. Kağan, devleti tanzim ve bekasını temin etmekle mükellef olan hâkimiyetin en yüksek temsilcisi idi. İli (devleti) millî törelere göre idare eden Kağan, icraatlarından dolayı kendini, Tanrı huzurunda sorumlu kişi kabul ederdi. Kağan'ın hâkimiyeti ilâhi kaynağa dayanmakta ise de budun/millet tarafından seçildiği düşünülürse Kağan'ın otoritesi boy beylerinin hemen üstünde sadece yüksek bir dereceden ibaretti.

İslamiyet'in kabulü Türk hâkimiyet telâkkisinde büyük bir değişme meydana getirmemiş, İslam anlayışı çerçevesinde aşağı yukarı aynı anlayış devam etmiştir. İslamiyet'ten sonra kurulan bütün Türk devletlerinde

de devletin sahib-i aslisi Türk milleti olup hâkim kültür de Türk kültürüdür. Tabiatıyla millî hâkimiyet anlayışı da Türk kimliği esasında tecelli etmiştir.

Kaynağını ister ilâhi isterse dünyevi (pozitif anlayış) bir anlayışa/inanca dayandırsın iktidarın ana gayesi meşruiyetini sağlamaktır. Türk devlet geleneğinde iktidar, İslamiyet öncesinde olduğu gibi İslamiyet sonrasında da ilâhi bir kaynağa dayanmakla birlikte millet daima meşruiyetin merkezinde yer almıştır. Örfi hukukun hâkim olduğu devlet geleneğinde Türk kültürünün belirlediği normların dışına çıkılamayacağı için iktidar, mutlak ve sınırsız bir güç olarak değerlendirilmemiştir.

Osmanlı Devleti'nde hâkimiyet anlayışı aynı çizgide devam etmiş; hâkimiyet hakkı padişah ve hanedanın uhdesinde kalmıştır. Tarih boyunca bütün Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de hâkimiyet hakkı kuruluştan itibaren Türklerin uhdesinde olmuştur. İktidar (lar) meşruiyetini zımnen Türk milleti ve kültüründen almıştır. Başka bir ifade ile Osmanlı Devleti, kurulduğu tarihten 19. yüzyıl başlarına kadar kesintisiz Türk milletinin ve Türk millî kültürünün hâkimiyetinde bağımsız bir kudret ve devlet olarak varlığını devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti'nde, aynı zamanda kurucu unsur olan Türklerin inançları ve millî şuurları Türk hâkimiyetinin sağlanmasını ve müessir olmasını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde Millî Hâkimiyetin Sarsılması ve Yeniden Tesisi Çabaları

Türk devlet geleneği ve İslâm hukukunun temel prensipleriyle şekillenen Osmanlı millet sistemi, 19. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı Devleti'ndeki muhtelif unsurların huzur içinde yaşamalarını sağlamıştı. Bu yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nde kurucu unsur olan Türkler, aynı zamanda millet-i hâkime olarak müessir bir mevkii işgal etmiş, mülkün sâhib-i aslisi olarak da gücünü korumuştur. Osmanlı millet sistemi dinî kimliği esas alırken kültür farklılıklarıyla özel kimlikler ve etnik yapıların varlıkları, siyasi otoritenin herhangi bir müdahalesi olmadan devam etmiştir.

Fransız İhtilali'nden sonra ise Osmanlı ülkesinde yaşayan halkların kimlikleri sorgulanmaya başlanmış, tanımlamalar yapılmış ve politikalar geliştirilmiştir. Fransız İhtilali'nden mülhem milliyetçilik fikriyatının, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Gayrı Türk unsurlar üzerinde etkili hâle getirilmesi sayesinde Osmanlı toplumundaki çözülme sağlanmış ve Osmanlı Devleti'nin yıkılması için meşru gerekçeler bulunmuştur. Nitekim 1815 Viyana Kongresi'nde kendi aralarındaki meseleleri çözen ve Osmanlı topraklarının paylaşılmasına yönelik sanayileşmiş Batılı büyük devletlerin, Osmanlı toplumundaki imtizacı (huy birliği) ve ortak değerleri ortadan kaldırmaya yönelik politikaları, Osmanlı millet sistemini sarsmış ve Osmanlı Devleti, yüz yıl boyunca isyanlar ve isyanların yol açtığı problemlerle uğraşmak zorunda kalmıştır.

Güçlü bir dönemin ardından Batılı devletlerin politikalarına karşı Osmanlı idaresinin yapabileceği pek bir şey olmadığı gibi vuku bulan olayların yol açtığı sıkıntıları bertaraf edebilecek imkân ve kabiliyetten de mahrumdur. Girişilen ıslahat ve tanzim çabaları da Osmanlı toplumunun dağılmasını önleyememiştir. Osmanlılık fikriyatı (İttihâd-ı Osmani) çerçevesinde 1876'da anayasal düzene geçilmiş, böylece vatandaşlık bağıyla devlete bağlı/sadık homojen bir millet inşası düşünülmüşse de çok geç kalınmıştır. Neticede siyasi, askeri, iktisadi açmazlarının yanı sıra toplumdaki imtizacın kaybolması, Osmanlı Devleti'nin hâkim bulunduğu coğrafyalardan çekilmesine yol açmıştır.

Avrupa karşısında üstünlüğünü kaybeden Osmanlı Devleti'nin, devlet ve toplumu yeniden tanzim ederek eski gücünü kazanmak amacıyla giriştiği yenileme hareketleri, daha sonra Osmanlı münevverinin ve bürokratinin hükümdarı kontrol etmek ve hukukunu sınırlandırmak çabasına dönüşmüştür. Başka bir ifade ile tarihi hâkimiyet anlayışı yerini iktidarın paylaşılması anlayışına bırakmıştır. Tarihi hâkimiyet anlayışında zımnen de olsa Türk milletinin hâkimiyeti söz konusu iken artık Osmanlı tebaasının iktidarı paylaşmak arzusu reformların referansı olacaktır.

Osmanlı Devleti'nde İktidarın sınırlandırılması ve paylaşılması hususundaki ilk teşebbüs/gelişme umumiyetle Sened-i İttifak'a dayandırılmaktadır. Anayasal düzene geçişin ilk belgesi olarak kabul edilen Sened-i İttifak, padişahın/iktidarın yetkilerini az da olsa sınırlandıran bir belge olarak telakki edilmiştir. Esasen merkezi otoriteyi sağlamlaştırmak ve asayişini yeniden temin etmek amacıyla Sultan II. Mahmut tarafından İstanbul'da 29 Eylül 1808'de toplanan Meclis-i Meşveret'e ayanların önemli bir kısmının iştirak etmediği ve bu toplantıda hazırlanan Sened-i İttifak'a çok az sayıda ayanın imza attığı düşünülürse uygulama imkânı olmayan bir metnin ortaya çıkmış olduğu söylenebilir. Her şeye rağmen yapılan anlaşma ile ayanlar merkezi otoriteye sadakat göstereceklerine söz verirlerken padişah da ayanların varlığını ve elde ettikleri hakları tanımış oluyordu. Sened-i İttifak'ta yoksul halkın korunması, zulmün yasaklanması, soruşturma sonrası yargılamanın yapılması yönünde yer alan kararlar, kamunun lehine gelişmeler olarak telâkki edilmiştir. Ayanlarla yapılan bu anlaşmaya bağlı kalınmamışsa da devletin bir takım icraatları bu yönde gerçekleşmeye başlamış; yürütme organları olarak Dâhiliye, Hariciye, Maliye, Ticaret ve Evkaf Nezaretleri; yasama organı olarak da Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye kurulmuştur. Hakeza Muhtarlıklar ile Eyalet Meclisleri de yeni oluşturulan müesseselerdi. Bu müesseselerin açılması ve faaliyete başlaması ile halkın zımnen yönetime iştiraki sağlanmıştır. Ancak bu müesseselerde halkın görev almasından hareketle mutlak iktidarın paylaşıldığı söylenemez. Bilakis çağın ihtiyaçlarına da cevap verebilecek daha sistemli bir teşkilatlanmaya gidildiği,

bu çabaların da Padişahın mutlak iktidarını sağlamak ve devam ettirmek düşüncesinin bir tezahürü olduğu ifade edilebilir.

İdari yapıdaki bu düzenlemeler, devletin daha iyi yönetilmesi amacıyla matuf tabii bir seyir olmakla birlikte devleti bu düzenlemeleri yapmaya sevk eden esas sebebin, 18. yüzyılın başlarından itibaren devletin bütünlüğünü korumak gayesiyle idari ve sosyal yapının yeniden tanzimi ve hemen her alanda ıslahat yapılması gereği olduğu açıktır. Gerekçe ne olursa olsun yapılan düzenlemeler Türk devlet geleneği ve İslâm'ın meşveret anlayışına da aykırı değildir. Daha önceki Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi Selçuklu Devleti'nde bulunan mecliste (Divan-ı Saltanat'ta) ülkenin meseleleri görüşülür (istişare edilir) ve sonra karara bağlanırdı. Osmanlı Devleti'nde de aynı şekilde ülkenin meseleleri Divan-ı Hümayun'da görüşüldükten sonra uygulamaya geçilirdi. Devletin genişlemesi ve işlerin artması sebebiyle ihtiyaca göre yeni müesseseler vücuda getirilir; mevcut müesseselerdeki aksaklıklar ve amacını aşan uygulamalar da merkezden gelen emirler (adalet-nameler gibi) vasıtasıyla düzeltilmeye çalışılırdı. Devletin zayıfladığı dönemlerde de devlet işlerinin daha sağlıklı yürütülmesi için bazı yeni teşkilâtlar tabii olarak kurulmuştur. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Dârü's-Şûra-yı Askeri'nin kuruluşunda askerlikle ilgili işlerin daha iyi yürütülmesi amaçlanmıştır. Hakeza Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin kuruluşunda da vatandaşların devletle olan anlaşmazlıklarının halledilmesi ve memurun haklarının korunması istenmiştir.

Devletin güçlü olduğu dönemlerle mukayese edilirse yakınçağın başlarından itibaren devletin idari yapısında gerçekleştirilen yeni düzenlemelerin her şeyden önce Batı karşısında kaybeden ve gerileyen devletin gücünü toparlaması ve mevcudun müdafaası amacıyla yapıldığı unutulmamalıdır. Bu dönemde artık kanun-ı kadime dönmek fikri yerine güçlü Batı'daki müesseselerin ve zihniyetin örnek alınması görüşü kabul görecektir. Bu yöneliş sanıldığı gibi, yalnız askeri alanda/teknikte değil hemen her alanda, düşüncede, sanatta ve hayat felsefesinde özellikle Batı medeniyetine bakış tarzında değişiklik meydana getirmiştir. Artık bir zaruret olarak kabul edilen Batı'nın, askeri tekniğinden devlet idaresine ve eğitiminden sosyal yapıya kadar hemen her alanda örnek alınması (taklit) dönemi başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde idari ve sosyal yapıda yapılan düzenlemelerin en önemlisi şüphesiz Tanzimat ve ıslahat fermanlarının ilanı olmuştur. 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhane'de halkın ve yabancı elçilerin huzurunda okunan Tanzimat Fermanı'nda bir yandan birçok temel hak ve hürriyet tanınırken bir yandan da devlet iktidarının kullanılması ve sınırlandırılmasına dair birçok ilke kabul edilmiştir. Fermanla devletin şeriata bağlılığı ve kanun-ı kadime uygun bir tanzimin gerekliliği ifa-

de edilmişse de bu ifadelerin sadece şekil bakımından yer aldığı, ulema ve muhafazakâr toplulukların tepkisinden imtina edildiği anlaşılmaktadır. Esasen Avrupalı devletlerin Osmanlı ülkesinde yaşayan, özellikle Balkanlardaki Hıristiyan unsurların hamiliğini elde etmek amacıyla hareket ettikleri bir dönemde Hıristiyan tebaanın Avrupalı hamiler edinmesinin önüne geçmek gerektiğini düşünen devlet, askeri olduğu kadar siyasi-idari reformlara da hazır olduğunu göstermek istemiştir.

Tanzimat Fermanı'nda kabul edilen hakları yetersiz bulan ve verilen sözlerin de yerine getirilmediğini düşünen Batılı devletler, Kırım Harbi (1853-1856) sırasında Osmanlı Devleti'ni Rusya'nın müdahalelerine karşı korumanın karşılığı ve bir Avrupa devleti olarak kabul edebilmesinin şartı olarak Tanzimat Fermanı'nda ifade edilen hakların gerçekleşmesini talep etmişlerdir. Osmanlı devlet erkânı, talep edilen hususların devletlerarası bir antlaşmada yer almasını iç işlerine müdahale kapısını açacağı endişesiyle ve yapılmak istenen düzenlemelerin dış baskı ile gerçekleştirilmediğini göstermek için söz konusu talepleri Tanzimat metninde olduğu gibi Padişahın bir fermanı (bir iç hukuk belgesi) olarak kabul ve ilan edilmesini istiyordu. Böylece Padişahın hakk-ı hükümranisine de bağlı kalınmış olacaktı. Neticede Avrupa devletleri taleplerinin bir iç hukuk belgesi şeklinde sağlanmasını kabul etmişler ve bunu Babiâli'ye bildirmişlerdir.

Sadrızam Ali Paşa, Hariciye Nazırı, Şeyhülislam ve bazı Avrupa devletlerinin temsilcilerinin katıldığı bir toplantıda fermanın esasları belirlenmiş ve 1856'da "Islahat Fermanı" yayınlanmıştır. Islahat Fermanı'nda artık şeriata bağlılıktan ve kanun-ı kadimden bahis yoktur. Fermana, Tanzimat Fermanı'nın muhtevası daha da genişletilmiştir. Dinî veya etnik kökeni ne olursa olsun bütün Osmanlı tebaasının eşitliği hassaten belirtilmiştir. Islahat Fermanı ile Gayr-ı Müslimlerin de askeri ve mülki okullara girebilmeleri kabul edildiği gibi Eyalet Meclislerinde ve Meclis-i Vâlâ'da temsil hakkı verilmiştir.

Görülebileceği gibi eşit vatandaşlık esasına dayanan yeni bir düzene geçilirken millet-i hâkime anlayışının da tarihi ve geleneksel mahiyeti değişiyordu. Meseleye salt devlet hukuku ve iç hukuk açısından bakılırsa Osmanlı idari ve sosyal yapısı, vatandaşlık esasına göre bizatihi devlet (iktidar) eliyle yeniden tanzim ediliyordu. Ancak bu temel gelişme, hâkimiyetin/iktidarın sınırlandırılmasının ötesinde kaçınılmaz olarak paylaşılmasını zorlayacaktır. Zira kabul edilen ilkeler esasında tasvir edilen yeni düzen ancak Avrupa devletleri örneğinde olduğu gibi anayasal bir sistem ile kurulabilirdi.

Ayrıca fermanı hazırlayan ve ilan edenlerin niyetleri ne olursa olsun bu fermanla Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hıristiyan tebaa adına bir takım imtiyazlar/tavizler elde etmiş oluyorlardı.

Nitekim daha sonraki yıllarda Avrupa devletleri, söz konusu imtiyazları bahane ederek baskılarını daha da artıracaklardır. Osmanlı münevveri ise Tanzimat ve Islahat Fermanları ile Hıristiyan tebaaya tanınan hakların devleti sıkıntıya sokacağı görüşünde değildir. Onlara göre Batı örnek alınarak oluşacak olan yeni düzende ülkede yaşayan insanlar mutlu ve özgür olacağı gibi siyasi birlik de sağlanmış olacaktı.

Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa, Ali Suavi gibi Osmanlı münevverinin usul-i meşveret hakkında ileri sürdükleri görüşler ve tartışmalar anayasal düzenin fikri zeminini hazırlamış ve 23 Aralık 1876'da Kanun-ı Esasi ilan edilmiştir. Kanun-ı Esasi'ye göre Genel Meclis, Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan olmak üzere iki meclisten oluşacaktı. Meclis-i Mebusan, halkın oylarıyla seçtiği temsilcilerden (mebuslardan); Meclis-i Ayan ise Padişahın atayacağı kişilerden oluşacaktı. Böylece Osmanlı tebaasından Müslim-Gayrimüslim her unsur temsil edilmiş olacaktı.

Vilâyât Nizamnamesi'ne göre oluşturulan vilayet idare meclislerine seçilen üyeler arasından seçim yapılarak 80'i Müslim, 50'si Gayrimüslim olmak üzere toplam 130 üyeden müteşekkil Meclis-i Mebusan faaliyete başlamışsa da beklendiği gibi millî irade tecelli etmemiş ve 14 Şubat 1878'de Sultan II. Abdülhamit tarafından tatil edilmiştir. Meclis-i Mebusan seçimlerine bütün Osmanlı tebaası katılmadığı gibi Kanun-ı Esasi'nin de padişahın tek taraflı hak ve yetkisi ile ortaya çıkmış bir Ferman niteliğinde olduğu göz önünde bulundurulursa bu teşebbüslerle millî hâkimiyetin sağlanacağına pek de inanılmadığı, sadece Avrupa devletlerinin müdahalelerinin önüne geçmek istendiği anlaşılmaktadır.

Meclisin tadilinden sonra Sultan II. Abdülhamit, ortaya çıkan muhalefetin, özellikle İttihat ve Terakki'nin baskılarına daha fazla dayanamamış ve 23 Temmuz 1908'de Kanun-ı Esasi'yi yeniden yürürlüğe koymuş, II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Hâkimiyet-i millîye konusunda en ciddi değişim II. Meşrutiyet döneminde yaşanmıştır. Kanun-ı Esasi'nin kabulüyle beraber iktidarın meşruiyetini sağladığı kaynak olarak millet gösterildiği gibi mutlaki düzenden padişahın yetkilerini sınırlandırarak meşruti-anayasal bir düzene geçilmiştir.

Tanzimat'ın ilanından itibaren girilen teşebbüsler, esasen Osmanlı Devleti'nin dağılmakta olduğu gerçeğinin anlaşılması üzerine devleti ayakta tutacak bir "milletin inşası" yönündeki çabalardır. Osmanlı münevveri, Avrupa'nın büyük devletlerinin iç işlerine sürekli müdahale etmeleri, milliyetçiliğin Tükler dışında bütün Osmanlı unsurlarını sarması üzerine 19. yüzyılın başlarından itibaren birlikte yaşama projesi olarak ittihat-ı anasırı/Osmanlılık fikrini savunmuştur. Osmanlılık fikri sayesinde ülkenin bütünlüğünün ve Osmanlı toplumundaki imtizacın sağlanacağına inanılmıştır. Böylece dış müdahalelerden de kurtulmak mümkün olabilecekti.

Osmanlı Devleti'nde, 19. yüzyılın sonlarına gelince Türk unsurun devlette ne kadar hâkim olduğu, başka bir ifade ile millî hâkimiyetin olup olmadığı hususu, üzerinde düşünülmesi gereken bir meseledir. Batılı büyük devletlerin Osmanlı ülkesini paylaşmak ve tasfiye etmek üzere harekete geçtikleri bu yüzyılda, özellikle Osmanlı millet sisteminin çözülmesi ile zaten dağılmakta olan devlette Türk unsurun etkin bir hâkimiyetinden söz etmek mümkün gözükmemektedir. Osmanlı münevveri, devletin varlığını devam ettirebilmesi için hâkimiyetin millete verilmesi gerektiği kanaatinde ise de çok milletli ve kültürlü bir yapıdaki Osmanlı toplumunda milletin kimliğinin ne/nasıl olacağı hususu en önemli mesele olacaktır.

Muhtelif kültür ve kimliklerle temsil edilen bütün unsurların iktidarı paylaşmaları halinde yönetimin millî hâkimiyete ve millî iradeye dayanmasının sağlanmayacağı da aşikârdır. Her şeyden önce Osmanlı Devleti'nde yaşayan değişik soy, din, dil, mezhep ve meşrepteki tebaanın, hayat ve kader birliği inancını ve bu birliği koruma iradesini kazandıracak ortak bir "mefkûreye" sahip olamaması, tahayyül edilenin aksine millî iradenin tecellisini imkânsız kılıyordu.

Osmanlı münevverinin başka bir açmazı "ortak dil" meselesi idi. Osmanlı Devleti'nin bir Türk devleti ve Türklerin de "millet-i hâkime" olmasından dolayı Osmanlı Devleti'nin dili Türkçe idi ve Türkçe olmalıydı. Zira hiç kimse başka dilleri bilmeye zorlanamazsa da bir ülkede yaşayan insanların birbirlerini anlayabilmeleri ve sevebilmeleri için ortak bir lisan ile konuşmaları şarttı. "siyasi birlik ve vatanın menfaatlerine" aykırı bir eğitim verilmesine de hiçbir zaman izin verilemezdi. Oysa Gayrimüslim okulları, bir yandan Gayrimüslimlerin ilerlemesini sağlarken diğer taraftan "vahdet-i Osmaniye" için çalışmayan, ayrılık tohumu eken bir yapıya sahiptiler. Gayr-i Türk unsurlar, devlet dairelerinde ve hatta Meclis-i Mebusan'da her millete kendi lisanını kullanma fırsatı tanınmasını istiyorlardı. İttihatçılar ise okullarda derslerin öğrencilerin ana dillerinde okutulması ile birlikte, Türkçenin zorunlu ders olarak programa alınmasını ve resmi öğretim kurumlarında ders dilinin Türkçe olmasını (homojen) millet olmanın gereği olarak görüyorlardı. Velhasıl Kanun-i Esasi (anayasa) de devletin resmi dilinin Türkçe olduğu açıkça yer almışsa da bunun bütün tebaa tarafından benimsenmesi sağlanamamıştır.

Osmanlı devlet erkânının bütün çabalarına rağmen homojen bir millet oluşturulamamış, Osmanlı milleti vücuda getirmek arzusu yüksek bir gaye ve yüksek bir ümide dönüşmemiştir. Asıl maksat Osmanlı ülkesindeki Müslüman ve Gayrimüslim tebaaya aynı siyasi hakları tanımak, din ve soy farklarına rağmen ortak vatanda birlikteliği sağlamak suretiyle yeni bir millet inşa etmektir. Böylece Osmanlı Devleti'nin korunması mümkün olacaktır. Ancak devlet erkânının bu yönde takip ettiği politikalar beklenen sonucu ver-

mediği gibi Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet ortamında Osmanlı hâkimiyetindeki unsurların milliyet davaları ortaya çıkmıştır. Zaten 19. yüzyılın başlarında milliyetçilik temelinde baş gösteren isyanlar, anayasal düzene geçildikten sonra da hız kesmeden devam etmiş, Avrupalı büyük devletlerin de destekleriyle başarılı olmuştur. İsyarlardan sonra ortaya çıkan devletçiklerin hepsi birer parça kopararak anavatan saydıkları topraklara katılmak istiyorlardı. Devlete bağlı olanlar sadece Türklerdi. Onlar da yoksul ve zayıf idiler. Geline bu sonuç da tahayyül edildiği gibi millî hâkimiyetin kesinlikle sağlanamadığını gösterdiği gibi millet-i hâkime sayılan Türklerin de bütün gücü kırılmıştır. Başka bir ifade ile millet-i hâkime olan Türklerin devletin ve ülkenin sahib-i aslisi durumundan çıkarılarak siyasi varlığına son verilmek istenmesi, Gayrı Müslim unsurların haklarını bahane ederek devletin içişlerine müdahale etmek suretiyle Devletin gücünün kırılmak istenmesi ve iktidarın Gayrimüslim unsurlarla paylaşılmak suretiyle devletin varlığını devam ettirmek düşüncesi ülkedeki Müslüman Türkleri iyice yalnızlığa sürüklemiş ve sahipsiz bırakmıştır. Son yüzyılda kaybedilen topraklar, yaşanan göçler, acılar ve reva görülen bir hâl ve tasarlanan bir gelecek, Türkleri devletsiz kalmakla karşı karşıya getirdiği gibi kendi varlığı ve iradesini kaybetmekle de tehdit etmeye başlamıştır.

Anlaşılan odur ki, 19. yüzyılın sonlarına geldiğimizde devlet erkânının, devleti mevcut hâliyle korumak ve devam ettirmek için benimsediği politikalar, Türk unsurun, millet-i hâkime olma mevkiini koruyamamıştır. Girişilen hemen her teşebbüsten, devletin sahib-i aslisi olan Türkler daima zarar görmüş ve âdeta sahipsiz bırakılmışlardır. Böylece bütün kaynakları hesapsızca tüketilmiş, geriye yanık, yıkık, yaralı, bütün kaleleri, tersaneleri düşmana açık bir anavatan kalmıştır.

Gelişmeler göstermiştir ki, Meşrutiyet'i memnuniyetle karşılar gözüken Avrupa devletleri, Meşrutiyet'ten sonra gelişen süreçte Osmanlı Devleti hakkında daha önceden takip ettikleri politikardan vazgeçmemişlerdir. Bilâkis millî hâkimiyeti tesis edecek bir iradenin kurulamadığını ve ittihad-ı anasırın sağlanamadığını gören Batılı büyük devletlerin müdahaleleri artarak devam etmiştir. Balkan savaşlarından sonra girilen Birinci Dünya Savaşı'nda da devleti/ülkeyi korumak için bütün yükü omuzlayan Türk milleti, beşeri gücünü büyük oranda kaybettiği gibi yıkılan devletin enkazı altında ezilmeye mahkûm bir duruma düşmüştür.

Millî Mücadele ve Millî Hâkimiyetin Yeniden Tesisi

I. Dünya Harbi'nden sonra galip devletler, yenilen Osmanlı Devleti'nin, dolayısıyla asli unsur olan Türkler ile üzerinde yaşayan diğer unsurların geleceğini tanzime girişmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan farklı unsurların kendi (millî) devletlerini kurmaları sağlanırken millî hâkimiyet prensibinden hareket edilmiş

ve -şeklen de olsa- bir bölgede yaşayan bir topluluğun milliyeti, dili, dini, kültürü ve nüfus kesafeti esas alınmıştır. Self-determination (her millet kendi kaderini tayin etmelidir), her millet için temel hukuki bir ilke olarak sunulmakla birlikte Avrupalı büyük devletlerin Cihan Harbi'nden sonra da Türkler için aynı hukuku uygulamaktan imtina ettikleri görülecektir.

Cihan Harbi'nden sonra yapılan mütarekeye dayanarak Anadolu'da işgaller başlamış, Türkler için netameli bir dönem başlamıştır. Ellerinden silahları alınmış, orduları terhis edilmiş olan Türk milleti, istiklâl ve istikbaline dair umudunu da kaybetmek üzeredir. Osmanlı Hükümeti'nin teslimiyeti ve Osmanlı münevverinin kararsızlığı içinde galip devletler diledikleri her yeri işgal ediyorlar, haksız işgallerine hukuken meşruiyet kazandırmaya çalışıyorlardı. Başka bir ifade ile kurmak istedikleri yeni düzen içinde Anadolu'nun geleceği şekillendiriliyordu. 18 Ocak 1919'da toplanan Paris Konferansı'nda Osmanlı Devleti tasfiye edilirken Asya'da yeni kurulacak bir Türk devletinin nasıl bir statüde olacağı ve tahayyül edilen Ermeni, Kürt, Mezopotamya, Suriye ve Hicaz devletlerine dair meseleler görüşülmeye başlanmıştı. Her ne kadar Wilson prensipleri esasında self determination ilkesinden hareket edilecekse de galip devletlerin emperyalist gayelerinin korunması ve çatışmaya yol açmadan Osmanlı mirasının paylaşılması daima ön planda olacaktır. Osmanlı Devleti'nin konferansa 1 Haziran 1919 tarihinde resmen davet edildiği düşünülürse bu görüşmelerde Türk tarafının görüşünün hiçbir kıymetinin olmayacağı anlaşılıyordu. Çünkü Onlar kaybetmişlerdi ve devletlerarası hukukun aldığı bütün kararlara uymak zorunda idiler. Zaten imzalatılan mütareke ile Türklerin direnme güçleri tamamen kırılmıştır.

Anadolu'da işgallerin genişlediği ve Türklerin mukadderatı üzerinde bir takım kararlar alındığı bu günlerde 19 Mayıs 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, 9. Ordu Müfettişi Umumi göreviyle Anadolu'ya geçmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu günleri "...Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu grup, Dünya Savaşı'nda yenilmiş, Osmanlı ordusu her tarafa zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes anlaşması imzalanmış. Büyük Harbin uzun yılları boyunca, millet yorgun ve fakir bir hâlde." sözleriyle tasvir ettikten sonra düşünülen kurtuluş çarelerini sıralamış ve kararını şöyle açıklamıştır: "Efendiler, bu durum karşısında tek bir karar vardı. O da millî hâkimiyete dayanan kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak... İşte İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da, Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulanmasına başladığımız karar, bu karar olmuştur..." Mustafa Kemal Paşa'nın ifade ettiği millî hâkimiyete dayanan bir Türk devletinin kurulması ancak Türk milletinin var olmak ve yaşamak iradesini ortaya koyması ile mümkün olacaktır.

Türk milletinin başına gelen musibetlerin sebebinin millî hâkimiyetten uzaklaşmak ve hatta kaybetmek

olduğu gerçeğinden hareketle elde kalan son vatan parçası üzerinde yeni Türk devletinin kurulması amacıyla girişilen mücadelede sonunda Türk milletinin hâkimiyeti bizzat eline alması gerekmektedir. Başka bir ifade ile işgal altına giren ülkede vatanın sahibi aslisinin, yani Türk milletinin, hayatta kalabilmek için işgallere karşı millî bir mücadeleye girişerek ülkeye tekrar sahip olması ve kendi hâkimiyetinde kendi bağımsız devletini kurması şarttı. Bunun için kozmopolit anlayışlar ve politikalarla zedelenmiş olan millî şuur ve benliğin canlandırılması ancak millî hâkimiyet fikri/inancı ile sağlanabilirdi. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa, "...milleti hâkim kılmak; hülâsa vatani kurtarmak" sözleriyle Hâkimiyet-i Millîye'nin tesisini vatani kurtarmakla eşdeğer görmüştür. İradenin uygulama vasıtası olan hâkimiyetini verebilen/kaybeden bir milletin hâkimiyetten mahrum kalınca iradesinin felç olacağı kanaatindeki Mustafa Kemal Paşa, bunun bir milletin ölmeyi kabul etmek demek olduğunu ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, "Hâkimiyet-i millîye öyle bir nurdur ki, onun karşısında zincirler erir, taç ve tahtlar yanar, mahvolur" sözleriyle de millî hâkimiyete sonsuz bir güç atfetmektedir.

Samsun'da bir süre kaldıktan sonra Amasya'ya geçen Mustafa Kemal Paşa, burada 21-22 Haziran 1919 tarihinde Amasya Tamimi'ni yayınlamıştır. Tamim'de "İstiklâlin yine milletin azim ve kararıyla kurtarılacağı" ifade edilerek "İrade-i Millîye" ve "Hâkimiyet-i Millîye" Millî Mücadele için temel bir esas olarak ilân edilmiştir. Amasya'dan, toplanması kararlaştırılmış olan kongreye katılmak üzere Erzurum'a geçen Mustafa Kemal Paşa, kongre toplanmadan önce Erzurum Kalesi Muhafızlığı'na ait küçük bir binada gece yapılan toplantıda, memleketin içinde bulunduğu durum hakkında görüşlerini açıkladıktan sonra Millî Mücadele'nin amacını "Hâkimiyet-i millîyeye müstenid bilâ-kayd ü şart müstakil bir Türk Devleti teşekkül etmek ve bu hedefe behemehâl vasil olmaktır." sözleriyle ifade etmiştir.

23 Temmuz 1919 tarihinde açılan Erzurum Kongre'sinde ve akabinde 4 Eylül 1919 tarihinde açılan Sivas Kongresi millî hâkimiyetin sağlanmasına matuf kararlar alınmıştır. Millî bir devlet kurmak iddiasındaki bir hareket için öncelikle devletin sınırları millî esaslara göre tespit edilmeli ve bu coğrafyaya (vatana) sahip çıkacak bir milletin varlığı hukuki/meşru bir gerekçe olarak ifade edilmeliydi.

Kongrelerde alınan kararlarda ilk kez millî sınırlardan bahisle vatanın ayrılmaz bir bütün olduğu ifade edilmiş, her türlü işgal ve müdahaleye karşı milletin birlikte müdafaa ve mukavemet edeceği ilan edilmiştir. Sonra "Kuvâ-yı Millîye'yi âmil ve İrade-i Millîye'yi hâkim kılmak esastr." kararıyla milletin varlığı sebebiyle Millî Mücadele'ye girişildiği ve millî iradenin hâkim kılınmasının esas kabul edildiği belirtilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde yaşanan tecrübelerden sonra kurulmak istenen millî devlette hâkimiyetin/iktidarın

Gayr-ı Türk unsurlarla artık paylaşılmayacağına bir ifadesi olarak “Hıristiyan unsurlara siyasi hâkimiyetimizi ve sosyal dengemizi bozucu imtiyazlar verilemez.” kararı verilmiştir. Böylesine meşru bir mücadelenin başarıya ulaşması için manda ve himayenin kabul olunamayacağı kararı da millî iradenin, başka bir devletin himayesinde üzerine düşeni fiilen yapamayacağına ifadesi olduğu kadar bu suretle millî hâkimiyetin sağlanamayacağı şuurunun da bir yansımasıydı.

Millî Kongrelerden sonra alınan kararlar esasında bir yandan işgallere karşı mücadele verilirken bir yandan da millî iradenin teessüs ve tecelli edeceği millî bir meclis açılmış ve 1921 yılında da Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (Anayasa) kabul edilmiştir. Kanunun hemen birinci maddesinde “Hâkimiyet kayıtsız şartsız millettir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve fiilen idare etmesi esasına dayanır.” ifadesi yer almıştır.

Millî Mücadele’nin başarıya ulaşması üzerine yapılan Mudanya Mütarekesi’nden sonra Lozan’da barış konferansı toplanmadan hemen önce TBMM’de 1 Kasım 1922 tarihinde alınan karar ile Saltanat kaldırılmış ve barış görüşmelerine Türkiye’yi temsilen Ankara Hükümeti delegeleri katılmıştır. Konferansta Türk heyeti, Misak-ı Milli esasında hareket etmiş ve tasfiye edilen Osmanlı Devleti’nin yerine millî sınırlar üzerinde bağımsız bir Türk Devleti’nin tescilini sağlamıştır.

Millî hâkimiyeti tesis etmenin Türk milletinin bekası için mutlak bir gereklilik olması sebebiyle yeni Türk devletinde millet hâkimiyetine dayanan bir yönetime/rejime geçilmesi gerekiyordu. Aksi hâlde ülkenin bütünlüğü, milletin birliği, devletin güvenliği ve bağımsızlığını tehlikeye düşürebilecek gelişmeler yaşanabilir ve Türkiye üzerinde hâkimiyet kurmak ihtirasına kapılmış büyük güçler, istila planlarını uygulamaya yeniden kalkışabilirlerdi. Nitekim 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanmasını müteakip Millî Mücadele’nin başından beri tasavvur edildiği gibi yeni Türk devletinin millî hâkimiyet prensibi esasına göre tanzimine başlanmış ve 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilan edilmiştir. 3 Mart 1924 tarihinde TBMM tarafından çıkarılan kanunla Hilâfet de kaldırılmak suretiyle Türk milleti ve onun temsilcilerinden kurulmuş bulunan meclis, iktidarını bizzat uhdesine almıştır.

Sonuç olarak; Millî Mücadele’de kazanılan başarılar sonunda yıkılan Osmanlı Devleti yerine millî hâkimiyete dayanan Türkiye Cumhuriyeti Devleti hayat bulmuş; yeni devletin kurucu unsuru olan Türk milleti, mülkün sahib-i aslisi ve millet-i hâkime olarak müessir mevkii yeniden elde etmiştir. Cumhuriyet’in ilanından sonra da başta eğitim olmak üzere hemen her alanda millî hâkimiyet prensibi esas alınmış, Türk devletinin ve milletinin bekası için vaz geçilmez bir prensip olarak kabul edilmiştir.

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, mustafa.turan@hbv.edu.tr

KAYNAKLAR

- Ağaoğulları, Mehmet Ali (2006), **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, Ankara.
- Akal, Cemal Bali (2000), **Devlet Kuramı**, (Derleyen: Cemal Bali Akal), Ankara.
- Akıymaz, Bahtiyar, “Millî Egemenlik Kavramının Gelişimi”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.II, S.1-2 (Haziran-Aralık, 1998).
- Arsal, Sadri Maksudi (1947), **Türk Tarihi ve Hukuk**, İstanbul.
- Atatürk, Kemal (1989), **Nutuk, (1919-1927)**, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri** (1989), C.II. Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara.
- Atatürkçülük, Atatürk’ün Görüş ve Direktifleri** (1983), Genel Kurmay Başkanlığı yayını, C.I, Ankara.
- Atay, Falih Rıfki, Çankaya, İstanbul, 1980.
- Ateş, Sami (1991), **Millî Hâkimiyet Prensibinin Tarihi Gelişimi ve Türk İnkılabındaki Yeri**, Ankara.
- Beriş, H. Emrah (2008), “Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme” **A.Ü. SBF Dergisi**, C. XVII, S.1, Ankara.
- Berkes, Niyazi (2004), **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi yayınları, İstanbul.
- Dumont, Paul, **Mustafa Kemal** (1993), (Çeviren: Zeki Çelikkol), Kültür Bakanlığı yayını, Ankara.
- Eroğlu, Hamza, “Millî Egemenlik İlkesi ve Anayasalarımız”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. I, S. 1, (Kasım 1984)
- Eroğlu, Hamza (1998), **Atatürk ve Millî Egemenlik**, Ankara.
- Gökalp, Ziya, **Malta Konferansları** (1977), (Hazırlayan: Fahrettin Kırzioğlu), Ankara.
- Güneş, İhsan (1997), **Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, İstanbul.
- Hakyemez, Yusuf Şevki (2004), **Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı: Doğuşu, Gelişimi, Kavramsal Çerçevesi ve Dönüşümü**, Ankara.
- Kansu, Mazhar Müfit (1986), **Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber**, C. I, Ankara.
- Karpat, Kemal H. (2004), **Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, (Çev. Recep Boztemur), Ankara.
- Millî Egemenlik İlkesinin Kabulü ve Gelişimi** (1986), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, İstanbul.
- Özdağ, Muzaffer, **Atatürk ve Türk Milliyetçiliği** (2003), (Derleyen: Çetin Güney), Ankara. 2003.
- Sancaktar, Fatih Mehmet (2009), **II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Millî Hâkimiyet Düşüncesinin Gelişimi Hüseyin Cahit Yalçın Örneği (1908-1925)**, Ankara.
- Tanerî, Aydın (1983), **Atatürk ve Millî Hâkimiyet**, A.Ü. TİTE yayını, Ankara.
- Tanör, Bülent (1996), **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, (1789-1980), İstanbul.
- Tunaya, Tarık Zafer (2015), **Türkiye’de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918**, C.1, İstanbul, 2015.
- Turan, Mustafa, “Kuvâ-yı Milliye’nin Anlamı, Tarihi ve Fikri Temelleri”, **Türk Yurdu**, S. 366 (Şubat 2018)
- Turan, Mustafa (2014), “Millî Mücadele’den Cumhuriyet’e Hâkimiyet-i Milliye’nin Tesisi Meselesi”, **Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Millî Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu**, 2-4 Ekim 2012, Uşak.
- Tünay, Bekir (1984), “Mustafa Kemal ve İttihat ve Terakki”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. I, S. 1, Ankara.
- Uzman, Nasrullah (2018), **Türkiye’nin Mülteci ve Muhâcir Politikaları (1923-1947)**, Ankara.